

ДЕЯКІ ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

Резнікова Ольга Олександрівна,
кандидат економічних наук

Дрьомов Сергій Володимирович,
кандидат юридичних наук

У статті запропоновано результати дослідження питань законодавчого забезпечення протидії сепаратизму в Україні. Розглянуто деякі актуальні проблеми формування та реалізації державної політики у сфері протидії сепаратизму. Запропоновано бачення щодо можливих шляхів удосконалення законодавства України у цій сфері правовідносин.

Ключові слова: національна безпека, прояви сепаратизму, протидія сепаратизму, національне законодавство, суверенітет, територіальна цілісність держави.

Reznikova Olga, Driomov Serhii

LEGISLATIVE ASPECTS OF COUNTERING SEPARATISM IN UKRAINE

The results of research of questions of the legislative providing of countering separatism in Ukraine are offered in the article. Some issues of developing and -implementation of public policy in a field of countering separatism are considered. Vision of possible ways of Ukrainian legislation improvement in this field of legislation is suggested.

Keywords: national security, separatism, separatism countering, national legislation, sovereignty, territorial integrity of a state.

Протидія сепаратизму сьогодні є однією з найбільш актуальних і водночас надзвичайно складних проблем цивілізованого суспільства, оскільки її вирішення тісно пов'язане з питаннями існування держав, зміною їх кордонів та появою нових державних утворень. Не винятком є й Україна, яка з початку 2014 року відчуває на собі прояви цього суспільно небезпечного явища і змушена більшою мірою самотужки знаходити оптимальні шляхи його подолання.

У статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» серед основних реальних і потенційних загроз національній безпеці України та стабільності в суспільстві на сучасному етапі названо прояви сепаратизму і намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів держави.

Наразі в Україні рівень цієї загрози є надзвичайно високим.

По-перше, Україна має справу з гібридним сепаратистським конфліктом на Донбасі, підґрунтям якого є політичний сепаратизм, інспірований та активно підтримуваний Російською Федерацією, яка у 2014 році розпочала та продовжує здійснювати агресію проти України.

По-друге, сепаратистські прояви фіксуються і в інших регіонах України. Зокрема, певні представники національних та етнічних громад, що проживають на півдні і заході України, намагаються активізувати процеси отримання національних автономій у складі України. При цьому окремою проблемою є те, що відповідні процеси можуть бути використані Російською Федерацією проти нашої держави як елемент гібридної війни.

З огляду на це, важливим завданням держави на даному етапі є формування стратегії протидії сепаратизму в Україні, яка має базуватися на

глибокому аналізі причин цього явища і можливостей держави щодо протидії. Таким чином, **метою цієї статті** є оприлюднення результатів дослідження питань законодавчого забезпечення протидії сепаратизму, а також надання рекомендацій щодо підвищення ефективності державної політики України у цій сфері і внесення пропозицій щодо можливих шляхів удосконалення відповідного законодавства.

Для визначення ефективної державної стратегії протидії сепаратизму необхідне глибоке розуміння причин виникнення цього явища. Вибір методів і способів протидії сепаратизму багато в чому залежить від природи такого конфлікту та стадії його розвитку.

Аналіз міжнародного досвіду засвідчує, що не існує єдиного підходу чи концепції, мінімального набору способів і методів боротьби або тактик, які будуть ефективними у всіх випадках і неодмінно приведуть до припинення сепаратистської діяльності. Визначення шляхів врегулювання проблеми збереження територіальної цілісності держави має здійснюватися з урахуванням історичних, культурних, етнічних, релігійних та інших особливостей розвитку регіонів. При цьому досвід кожної країни є по-своєму унікальним.

Слід зазначити, що дослідженню окремих аспектів такого явища, як сепаратизм, присвятили свої роботи М. Баймуратов, О. Бантишев, Ю. Барабаш, В. Батиргареєва, А. Баранов, М. Басараб, І. Бочарников, Л. Волова, О. Гречко, В. Горенкін, Д. Горовиц, Р. Гріфіц, Н. Гурторова, В. Дівак, В. Карташкін, І. Кресіна, О. Крилов, В. Навроцький, Н. Нетеса, В. Погорілко, М. Рубашенко, С. Савойська, Т. Сиройд, В. Тацій, В. Тимошенко, В. Федоренко, В. Федоров, М. Хавронюк, О. Шамара та ін.

Однак, з огляду на події, які протягом кількох останніх років відбуваються в Україні (анексія Російською Федерацією Криму, збройний конфлікт на Донбасі), існує нагальна потреба у проведенні нових досліджень проблем, пов'язаних з протидією сепаратизму в нашій країні.

Одним із ключових елементів конфлікту на Донбасі є формування за безпосередньої підтримки офіційної Москви квазідержавних утворень – так званих ДНР і ЛНР, маріонеткові режими яких повністю контролюються та підтримуються державою-агресором.

За своєю суттю діяльність «ДНР» і «ЛНР», їх очільників і прибічників є злочинною та має ознаки сепаратизму, оскільки вона спрямована на порушення цілісності України, а також супроводжується вчиненням терористичних актів і проведення диверсій на території країни.

Для України наслідки вказаного конфлікту є надзвичайно важкими. На це звернув особливу увагу Президент України на «Уроці мужності» у Київському військовому лицейі ім. І. Богуна, присвяченому Дню пам'яті Героїв Крут, зазначивши, що у війні на Донбасі загинуло 2269 українських військовослужбовців. При цьому, станом на кінець 2015 року, серед загиблих на сході України нараховувався 21 юнак віком до 18 років, а також 650 осіб віком від 18 до 25 років [1].

Поряд з тим, збройне протистояння на сході України також зумовлює невпинне погіршення економічних показників не тільки Донецької та Луганської областей, а й усієї країни. Так, у Донецькій області станом на 5 травня 2016 р. загальна сума збитків за зруйноване або пошкоджене майно становить 1 884,4 млн грн, загальна кількість пошкоджених або зруйнованих об'єктів – 9029. У тому числі: 838 будинків комунальної форми власності, 24 – житлово-будівельних кооперативів, 42 – об'єднань співвласників багатоквартирних будинків та 8125 приватних житлових будинків. Кількість людей, які залишилися без житла, води, газу, електроенергії тощо, – 13,1 тис. осіб.

У Луганській області станом на 1 квітня 2016 р. загальна сума збитків за зруйноване або пошкоджене майно становить 519,8 млн грн, загальна кількість пошкоджених або зруйнованих об'єктів – 6857. У тому числі: пошкоджених об'єктів – 6310 (994 квартири та 5316 будинків); зруйнованих об'єктів – 547 (129 квартир та 418 будинків) [2, 3].

Це лише приблизна ціна, яку платитиме Україна за наслідки збройного протистояння на сході України через своєчасно не локалізовані прояви сепаратизму на території Донецької та Луганської областей. Сепаратистські процеси негативно позначаються на функціонуванні політичної системи держави, ставлять під сумнів легітимність центральної влади, призводять до кризи загальнодержавної політики та, створюючи загрозу державному суверенітету, підривають територіальну цілісність держави, знижують її міжнародний престиж тощо.

Про актуалізацію проблеми протидії сепаратизму для сучасної України можуть свідчити дані Генеральної прокуратури України щодо кількості зареєстрованих злочинів, які мають ознаки сепаратизму. Так, якщо у 2013 році в Україні не було зареєстровано жодного кримінального правопорушення за статтями 110, 110-2 Кримінального кодексу України [4], то впродовж 2014 року таких кримінальних проваджень було 328, а у 2015 році – 231. При цьому слід враховувати, що КК України доповнений ст. 110-2 згідно із Законом № 1533-VII від 19.06.2014 р. Тому кримінальні провадження за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, почали реєструватися лише з другого півріччя 2014 року. Однак за відповідний період зареєстровано 7 таких правопорушень, а за весь 2015 рік – 8.

За даними Державної судової адміністрації України, у 2013 році за вчинення злочину, передбаченого ст. 110 КК України, не засуджено жодної особи. У 2014 році за вчинення злочинів, передбачених статтями 110, 110-2 КК України, засуджено вже 23 особи, а у 2015 році – 40.

Як показує світовий досвід, сепаратизм як явище має глибокі історичні корені. Це пов'язано з існуванням суперечності між історичними традиціями взаємодії держав на принципах державного суверенітету і непорушності кордонів, з одного боку, та принципом права націй на самовизначення, який утвердився в практиці міжнародних відносин і передбачає можливість формування незалежних держав, – з іншого. Така суперечність доволі часто має наслідком домінування принципу національного самовизначення над інтересам національної безпеки держав, до складу яких входять території з етнічними анклавами.

Термін «сепаратизм» походить від латинського слова *separatus*, що означає відокремлення, окремих [5, 610–611]. Розуміння сутності та змісту цього поняття протягом відносно нетривалого часу зазнало помітних змін.

Так, у XVII столітті зазначений термін був синонімом таких понять, як індепендентизм і конгрегаціоналізм, – «великого релігійно-соціального руху в Англії», спрямованого «проти королівського абсолютизму та абсолютизму англіканської церкви». Проте поступове фор-

мування політичних інститутів суспільства, а також посилення їх впливу на розвиток суспільно-політичних процесів привели до розширеного розуміння поняття «сепаратизм» та його використання для характеристики процесів суто політичного характеру. Тож під сепаратизмом почали розуміти «прагнення відокремлення частини держави від цілого» [6, 288].

З початком XX століття виникнення нових форм державного устрою доволі часто супроводжувалось розпадом існуючих політико-адміністративних утворень. Тому сепаратизм почав розглядатися виключно як «політичний рух, спрямований на досягнення окремою частиною держави автономії або політичної самостійності» [7, 1180].

У Новому тлумачному словникові української мови сепаратизм визначається як «прагнення до відокремлення, відособлення» [8].

Наведена дефініція видається занадто лаконічною, недостатньо конкретною та розмитою. Більш вдалим, на наш погляд, є підхід до визначення сутності сепаратизму, запропонований М. Філіпповим в «Енциклопедичному словнику» ще у 1901 році. Автор цілком слушно наголошує на тому, що поряд із прагненням до відокремлення, відособлення характерною рисою сепаратизму є його мета – повна політична самостійність [9, 3175].

Фахівці радянської політологічної науки намагалися надати визначенню поняття «сепаратизм» ідеологічного забарвлення, стверджуючи, що в капіталістичних країнах під сепаратизмом розуміють устремління будь-якого національного угруповання добитися незалежності своєї території та повного відділення від цієї держави [10, 631].

У пострадянський період сепаратизм почав розглядатись як окрема складова політичного процесу. При цьому серед об'єктивних передумов сепаратизму називають наявність відмінності між етнічними одиницями та державно-політичними утвореннями [11, 389–399].

Автори «Юридичної енциклопедії» пропонують визначати сепаратизм як «рух, спрямований на відокремлення від держави частини її території та населення». На їхню думку, сепаратизм є наслідком суперечностей між центральною владою держави та носіями ідей сепаратизму [12].

Наведені вище визначення поняття «сепаратизм» свідчать про різноманітність підходів до розуміння сутності та змісту цього суспільно небезпечного явища. Однак усі вони виокремлюють головну рису сепаратизму – прагнення до відокремлення частини держави від цілого.

Законодавство України нині не містить визначення поняття «сепаратизм», що певною мірою ускладнює формування та реалізацію державної політики у сфері протидії цьому суспільно небезпечному явищу. Проте чинним Кримінальним кодексом України встановлено кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні діяння, які містять у собі прояви (ознаки) сепаратизму. Йдеться, зокрема, про:

- посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (стаття 110);
- фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (стаття 110-2).

Встановлюючи кримінальну відповідальність за вказані суспільно небезпечні діяння, вітчизняний законодавець виходив з того, що ці діяння можуть не тільки посягати на територіальну цілісність і недоторканність України, а й також призвести до грубих порушень прав людини і народів, національних, расових і релігійних груп (меншин).

Варто погодитися з М. Карчевським, що сучасне кримінальне право України переживає кризу, зумовлену в тому числі інфляцією кримінальної правотворчості [13, 5]. Це повною мірою стосується законодавчого забезпечення протидії сепаратизму. Протягом останніх двох років до КК України внесено низку змін, спрямованих виключно на посилення кримінальної відповідальності за прояви сепаратизму. Так, до статті 110 КК України двічі вносилися зміни (згідно із законами № 1183-VII від 08.04.2014 р.; № 1689-VII від 07.10.2014), які передбачали тільки посилення покарання. Законом № 1533-VII від 19.06.2014 р. встановлено відповідальність за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (стаття 110-2).

Поряд з тим поза увагою вітчизняного законодавця залишаються відверті недоречності, які містяться у чинних кримінально-правових нормах, що передбачають відповідальність за

прояви сепаратизму. Так, частиною першою статті 110 КК України встановлено однакове покарання за:

- умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України та
- публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

Такий неоднаковий підхід до встановлення кримінальної відповідальності за діяння, які за своєю сутністю та змістом є готуванням до злочину (змова на вчинення злочину), видається помилковим. При цьому особа, яка вдається до публічних закликів чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, виступає в ролі підбурювача до вчинення умисних дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Водночас слід звернути увагу на окремі подані до Верховної Ради законодавчі ініціативи, які пропонують нові доволі цікаві підходи до вирішення окремих питань щодо протидії сепаратизму в Україні. Так, проект Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)» (реєстр. № 0945 від 27.11.2014) містить доволі оригінальне законодавче визначення поняття «сепаратизм». Автори законопроекту під сепаратизмом пропонують розуміти діяльність, спрямовану на відокремлення частини території України з етнічних, мовних, релігійних мотивів для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю або широкою автономією [14].

Наведене визначення, як видається, доволі повно відображає сутність сепаратизму як суспільно небезпечного явища та вказує на його можливі (хоча не на всі) мотиви.

Поряд із зазначеним цей законопроект містить низку законодавчих новел, якими пропонується передбачити заходи щодо усунення наслідків проявів сепаратизму. Зокрема, автори законопроекту вважають за необхідне:

- передбачити в законодавстві України визначення поняття «десепаратизація» та встановити надзвичайний характер її правових заходів;
- визначити люстраційні, ліквідаційні, конфіскаційні, освітні та інформаційні заходи десепаратизації;

- визначити об'єкти, суб'єкти та критерії десепаратизаційної люстрації, а також строки тимчасового позбавлення права обіймати посади в об'єктах десепаратизаційної люстрації особам, що відповідають люстраційним критеріям;
- визначити ліквідаційний та конфіскаційний критерії десепаратизації, а також органи, які проводитимуть десепаратизацію [14].

Положення цього законопроекту, на наш погляд, заслуговують на увагу та можуть бути взятими за основу для подальшого доопрацювання. Станом на сьогодні законопроект готується Комітетом Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя до розгляду у першому читанні. Однак наразі невідомо, коли парламент візьметься за його обговорення.

Для визначення ефективної державної політики протидії сепаратизму в Україні слід враховувати, що наразі основною рушійною силою сепаратистських проявів в Україні є вплив РФ. Зокрема, конфлікт на Донбасі не є результатом внутрішньодержавного конфлікту на міжетнічному, міжконфесійному або іншому ґрунті, а є частиною гібридної агресії РФ проти України, яка спирається на російські збройні сили та спеціальні служби.

У той же час складна соціально-економічна ситуація в Україні, незавершеність реформи з децентралізації влади, поширення проявів соціальної несправедливості (як наслідок високого рівня корупції в державі, зловживання владою окремими посадовими особами) створюють сприятливе підґрунтя для формування і поширення сепаратистських рухів в Україні.

Наразі маріонеткові режими так званих ДНР і ЛНР продовжують активне «державотворення», їх заяви та дії не дають жодних підстав говорити про підтвердження намірів, задекларованих у Мінському процесі, реінтегруватися до політичного і правового простору України. Це дає підстави стверджувати, що Мінський переговорний процес використовується РФ для легітимізації фактично окупаційного режиму, дискредитації України і посилення тиску на її керівництво.

Підтримуючи постійне джерело напруги на Донбасі, РФ прагне реалізувати стратегію виснаження України. Водночас на тлі повільного послаблення потенціалу РФ внаслідок економічної кризи, посиленої міжнародними

санкціями і низькими цінами на ресурси, Росія зацікавлена у швидкому переформатуванні конфлікту на її умовах. Кремль наполегливо просуває ідею інтеграції ОРДЛО в Україну зі встановленням «особливого статусу» так званих ДНР і ЛНР для збереження свого контролю над Донбасом і використання його як інструменту для збереження впливу на Україну.

Важливим питанням забезпечення національної безпеки у контексті подальшого політичного врегулювання конфлікту на Донбасі є визначення механізму усунення від участі у місцевих виборах та недопущення перебування на державній, військовій службі, службі у правоохоронних та інших державних органах України осіб, поведінка яких загрожує національній безпеці. Зокрема, такий механізм може передбачати широко використовувану у міжнародній практиці процедуру позбавлення громадянства певних осіб з урахуванням вимог Європейської конвенції про громадянство (Страсбург, 6 листопада 1997 року).

Враховуючи, що законодавство України з питань громадянства є значною мірою застарілим, існує нагальна потреба у внесенні змін та доповнень до Конституції України та інших законодавчих актів щодо врегулювання питання позбавлення громадянства з підстав, передбачених статтею 7 Європейської конвенції про громадянство.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення громадянства України осіб, котрі вчинили злочини проти основ національної безпеки України» (реєстр. № 1297 від 08.12.2014 р.), внесений народним депутатом України А. Кожем'якіним [15].

Автор законопроекту пропонує передбачити у КК України додатковий захід кримінально-правового переслідування вигляді припинення громадянства за вчинення злочину проти основ національної безпеки. При цьому, плутаючись у правовій термінології, він зазначає, що «...світова практика свідчить, що окремі держави вже застосовують аналогічні санкції до своїх громадян, які вчиняють дії проти держав, громадянами яких вони є. Наприклад, згідно статті 98 Кодексу законів про громадянство Франції, особа може бути позбавлена громадянства в разі якщо вона притягнута до кримінальної відповідальності за злочин проти «безпеки держави» [15].

Законопроектом пропонується доповнити положення семи статей Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти основ національної безпеки» новим видом заходу кримінально-правового переслідування громадян України – припинення громадянства. Таку законодавчу ініціативу автор законопроекту пояснює тим, що процедура «позбавлення громадянства» прямо заборонена частиною першою статті 25 Конституції України, а «втрата громадянства», що закріплена у статті 19 Закону України «Про громадянство України», передбачає зовсім інші підстави для реалізації цієї процедури.

Варто погодитися з критичними зауваженнями Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України щодо положень цього законопроекту. Запропонована новела суперечить конституційним принципам громадянства – неможливості позбавлення громадянина України громадянства України та запобігання випадків без громадянства (стаття 25 Конституції України, пункти 2, 3 частини 1 статті 2 Закону). При цьому автор законопроекту вдається до підміни термінів. Називаючи «припинення громадянства» заходом кримінально-правового переслідування, автор пропонує ввести до КК України новий вид покарання – позбавлення громадянства. Таким чином, він намагається уникнути необхідності внесення відповідних змін до Конституції України.

Слід зазначити, що Україна 20 вересня 2006 року ратифікувала (із застереженням та заявою) Європейську конвенцію про громадянство (Страсбург, 6 листопада 1997 року), у статті 7 якої записано, що:

«...1. Держава-учасниця не може передбачати у своєму внутрішньодержавному праві втрату її громадянства *ex lege* або на ініціативу самої держави-учасниці, за винятком таких випадків:

- а) добровільне набуття іншого громадянства;
- в) набуття громадянства держави-учасниці внаслідок шахрайських дій, подання неправдивих відомостей або приховування будь-якого суттєвого факту, що має відношення до заявника;
- с) добровільна служба в іноземному військовому формуванні;
- д) поведінка, яка серйозно зашкоджує життєво важливим інтересам держави-учасниці;
- е) відсутність справжнього зв'язку між державою-учасницею та її громадянином, який постійно проживає за кордоном;

ф) якщо під час неповноліття дитини встановлено, що визначені у внутрішньодержавному праві умови, які дозволили їй набути *ex lege* громадянства держави-учасниці, більше не виконуються;

г) усиновлення дитини, якщо дитина набуває іноземного громадянства або має іноземне громадянство одного чи обох усиновителів».

При цьому у пункті 3 цієї статті висловлено застереження, яке полягає у тому, що «державою-учасницею не може передбачатися у своєму внутрішньодержавному праві втрату її громадянства згідно з пунктами 1 і 2 цієї статті, якщо відповідна особа стане внаслідок цього особою без громадянства, за винятком випадків, зазначених у підпункті «б» пункту 1 цієї статті» [16].

Тож проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення громадянства України осіб, котрі вчинили злочини проти основ національної безпеки України» (реєстр. № 1297 від 08.12.2014 р.), на наш погляд, потребує суттєвого доопрацювання. А його розгляд у Верховній Раді України має передувати ухваленню відповідних змін до статті 25 Конституції України та пунктів 2, 3 частини 1 статті 2 Закону України «Про громадянство України».

Підсумовуючи усе викладене, доцільно зробити такі **висновки**.

1. З огляду на складну ситуацію, в якій опинилась Україна, важливим завданням держави є формування стратегії протидії сепаратизму в Україні та законодавче забезпечення цього процесу. Існує нагальна потреба у пошуках нових рішень та напрацюванні більш дієвих заходів протидії сепаратизму. Цей процес є складним і таким, який вимагає відмовитись від усталених стереотипних підходів в оцінці суспільної небезпеки цього явища, робить особливо актуальними та надзвичайно перспективними наукові дослідження з цієї проблематики.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності держави з організації ефективної протидії сепаратизму видається удосконалення національного законодавства про кримінальну відповідальність, яке б повною мірою відповідало сучасним загрозам та було надійним підґрунтям для захисту встановлених Конституцією та законами України порядку створення і діяльності органів державної влади, територіальної цілісності України та порядку визначення її території.

2. Доводиться констатувати, що процес формування державної кримінально-правової політики у сфері протидії сепаратизму в Україні протягом кількох останніх років має переважно репресивний характер. Вітчизняний законодавець залишає поза увагою очевидні неточності у формулюваннях диспозицій чинних кримінально-правових норм, які унеможливають застосування існуючих у КК України заохочувальних інститутів. Йдеться передусім про право особи на добровільну відмову при незакінченому злочині, а також про заохочення позитивної посткримінальної поведінки особи, яка вчинила злочин, передбачений статтями 110 – 110-2 КК України.

3. Значною мірою ускладнює формування та реалізацію державної політики у сфері протидії сепаратизму відсутність законодавчого визначення цього суспільно небезпечного явища. Для усунення цієї прогалини вбачається за необхідне рекомендувати Верховній Раді України закріпити на законодавчому рівні визначення поняття «сепаратизм», під яким пропонується розуміти діяльність, спрямовану на відокремлення частини території України з політичних, етнічних, мовних, релігійних та інших мотивів

для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю, або надання окремим територіальним одиницям держави широкої автономії.

4. Серед народних депутатів України, в експертному середовищі та серед пересічних громадян тривають дискусії щодо доцільності внесення змін до чинного законодавства України, якими передбачити процедуру позбавлення громадянства України за вчинення «сепаратистських злочинів», передбачених статтями 110 – 110-2 КК України.

Такий доволі радикальний підхід до вирішення проблеми протидії сепаратизму, на наш погляд, може бути застосований лише за умови неухильного додержання положень Європейської конвенції про громадянство (Страсбург, 6 листопада 1997 року), яку Україна ратифікувала (із застереженням та заявою) 20.09.2006 р. Його реалізації має передувати широке громадське обговорення з наступним обов'язковим ухваленням відповідних змін до статті 25 Конституції України та пунктів 2, 3 частини 1 статті 2 Закону України «Про громадянство України».

Список використаних джерел

1. *Виступ* Президента під час Уроку Мужності для лицейців Київського військового лицейу імені Івана Богуна та курсантів вищих військових навчальних закладів з нагоди вшанування пам'яті Героїв Крут [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-pid-chas-uroku-muzhnosti-dlya-liceystiv-k-36680>.
2. *Відшкодування збитків, завданих житлу населення в зоні АТО: знову надія чи нарешті початок здійснення?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2177:vidshkoduvannya-zbitkiv-zavdanikh-zhitlu-naselennya-v-zoni-to&catid=8&Itemid=350
3. *Збитки* житлового фонду Донбасу за час АТО склали 2,4 млрд гривень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/ukr/news/vremya-ato-ubytki-zhilishchnogo-fonda-donetskoy-1462975274.html>.
4. *Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України*. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
5. *Энциклопедический словарь русского библиографического Института Гранат*. – Т. 21. – М. : Русский библиографический Институт Гранат, б.г. – С. 610– 611.
6. *Большая энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания*. – Т. 17. – СПб. : Просвещение, 1896. – С. 288.
7. *Брокгауз Ф.А. Малый энциклопедический словарь / Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон*. – Т. 3. – СПб. : Брокгауз-Ефрон, 1902. – С. 1180.
8. *Новий тлумачний словник української мови* : у 3 т. / укл.: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – 2-ге вид., випр. – Т. 3 : А-К. – К. : Вид-во «Аконіт», 2004. – 864 с.
9. *Филиппов М.М. Энциклопедический словарь / М.М. Филиппов*. – Т. 3. – СПб. : Просвещение, 1901. – С. 3175.
10. *Малая советская энциклопедия*. – 2-е изд. / гл. ред. О.Ю. Шмидт. – Т. 9. – М. : Государственный институт «Советская энциклопедия», 1941. – С. 631.
11. *Политическая энциклопедия* : в 2-х т. / Г.Ю. Семигин (пред. науч.-ред. совета) ; Национальный общественно-научный фонд. – Т. 2 : Н-Я. – М. : Мысль, 2000. – С. 389–399.
12. *Юридична енциклопедія* : в 6-ти т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Т. 5. – К. : Укр. енцикл., 2003. – 736 с.
13. *Карчевський М.В. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні: інформаційно-аналітичні матеріали за результатами опитування експертів / М.В. Карчевський ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка*. – Суми : РВВ ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка, 2015. – С. 5.

14. *Проект Закону* «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію): № 0945 від 27.11.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52391
15. *Проект Закону* «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення громадянства України осіб, котрі вчинили злочини проти основ національної безпеки України» № 1297 від 08.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=52759
16. *Європейська конвенція про громадянство*. Страсбург, 6 листопада 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_004

References

1. *Vystup* Prezidenta pid chas Uroku Muzhnosti dlia litseistiv Kyivskoho viiskovoho litseiu imeni Ivana Bohuna ta kursantiv vyshchyykh viiskovykh navchalnykh zakladiv z nahody vshanuvannia pam'iaty Heroiv Krut [The President speech during a Lesson of Courage to the students of Kyiv military Lyceum named Ivan Bohun and cadets of higher military educational establishments on the occasion of honoring the memory of Heroes of Kruty]. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-pid-chas-uroku-muzhnosti-dlya-liceystiv-k-36680> [in Ukrainian].
2. *Vidshkoduvannia* zbytkiv, zavdanykh zhytlu naselennia v zoni ATO: zнову nadiia chy nareshiti pochatok zdiisnennia? [Damages caused to the housing of the population in the ATO zone: back to hope, or finally the start of the implementation?]. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2177:vidshkoduvannya-zbitkiv-zavdanikh-zhitlu-naselennya-v-zoni-to&catid=8&Itemid=350 [in Ukrainian].
3. *Zbytky zhytloвого фонду Donbasu za chas ATO sklaly 2,4 mlrd hryven* [Losses to the housing stock of Donbass during the ATO were 2.4 billion UAH]. Retrieved from <https://www.rbc.ua/ukr/news/vremya-ato-ubytki-zhilishchnogo-fonda-donetskoy-1462975274.html> [in Ukrainian].
4. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy*. [The criminal code of Ukraine]. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 25, 131 [in Ukrainian].
5. *Entsyklopedycheskyi slovar russkoho byblyohrafycheskoho Instituta Hranat* [Encyclopedic dictionary of Russian bibliographic Institute Grenades]. (n.d.). Vol. 21. Moskva: Russkyi byblyohrafycheskyi Instytut Hranat [in Russian].
6. *Bolshaia entsyklopedyia*. Slovar obshchedostupnykh svedeni po vsem otrasliam znaniia [Great encyclopedia. Dictionary of publicly available information on all branches of knowledge]. (1896). (Vol. 17). Sankt-Peterburg: Prosveshchenie [in Russian].
7. *Brokhauz, F.A., Efron, I.A.* (Eds.). (1902). *Entsyklopedycheskyi slovar* [Small encyclopedic dictionary], (vol. 3). Sankt-Peterburg: Brokhauz-Efron [in Russian].
8. *Yaremenko, V.V., Slipushko, O.M.* (Eds.). (2004). *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy*. [New explanatory dictionary of Ukrainian language], (vol. 3). (2-nd correct. ed.). Kyiv: Vyd-vo “Akonit” [in Ukrainian].
9. *Filippov, M.M.* (1901). *Entsyklopedycheskyi slovar* [Encyclopedic dictionary], (vol. 3). Sankt-Peterburg: Prosveshchenye [in Russian].
10. *Shmydt, O.Iu.* (Ed). (1941). *Malaiia sovetskaia entsyklopedyia* [Small Soviet encyclopedia], (vol. 9). (2-nd ed.). Moskva: Hosudarstvennyi institut «Sovetskaia entsyklopedyia» [in Russian].
11. *Semyhyn, G.Iu.* (Ed). (2000). *Polytycheskaia entsyklopedyia* [Political encyclopedia], (vol. 2). Natsyonalnyi obshchestvenno-nauchnyi fond. Moskva: Misl [in Russian].
12. *Shemshuchenko, Iu.S.* (Ed). (2003). *Yurydychna entsyklopediia* [Legal encyclopedia], (vol. 5). Kyiv: Ukr. entsykl. [in Ukrainian].
13. *Karchevskiy, M.V.* (2015). *Efektivnist kryminalno-pravovoho rehuliuвання v Ukraini: informatsiino-analitychni materialy za rezultatamy opytuvannia ekspertiv* [The efficiency of criminal-legal regulation in Ukraine: information-analytical materials on the results of a survey of experts]. MVS Ukrainy, Luhan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E.O. Didorenka. Sumy: RVV LDUVS imeni E.O. Didorenka [in Ukrainian].
12. *Proekt Zakonu pro protydiiu i zapobihannia separatyizmu ta podolannia naslidkiv separatystskoi diialnosti na terytorii Ukrainy (deseparatyziatsiiu) № 0945 vid 27.11.2014* [The draft Law on combating and preventing separatism and overcoming consequences of secessionist activity on the territory of Ukraine (desaparecidos) № 0945 from 27.11.2014]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52391 [in Ukrainian].
15. *Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo prypynennia hromadianstva Ukrainy osob, kotri vchynyly zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy № 1297 vid 08.12.2014* [The draft Law on amendments to some legislative acts of Ukraine on termination of the citizenship of Ukraine the persons who have committed crimes against principles of national security of Ukraine № 1297 dated 08.12.2014]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=52759 [in Ukrainian].
16. *Yevropeiska konventsiia pro hromadianstvo*. Strasburh, 6 lystopada 1997 roku [The European Convention on nationality. Strasbourg, 6 November 1997]. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_004 [in Ukrainian].